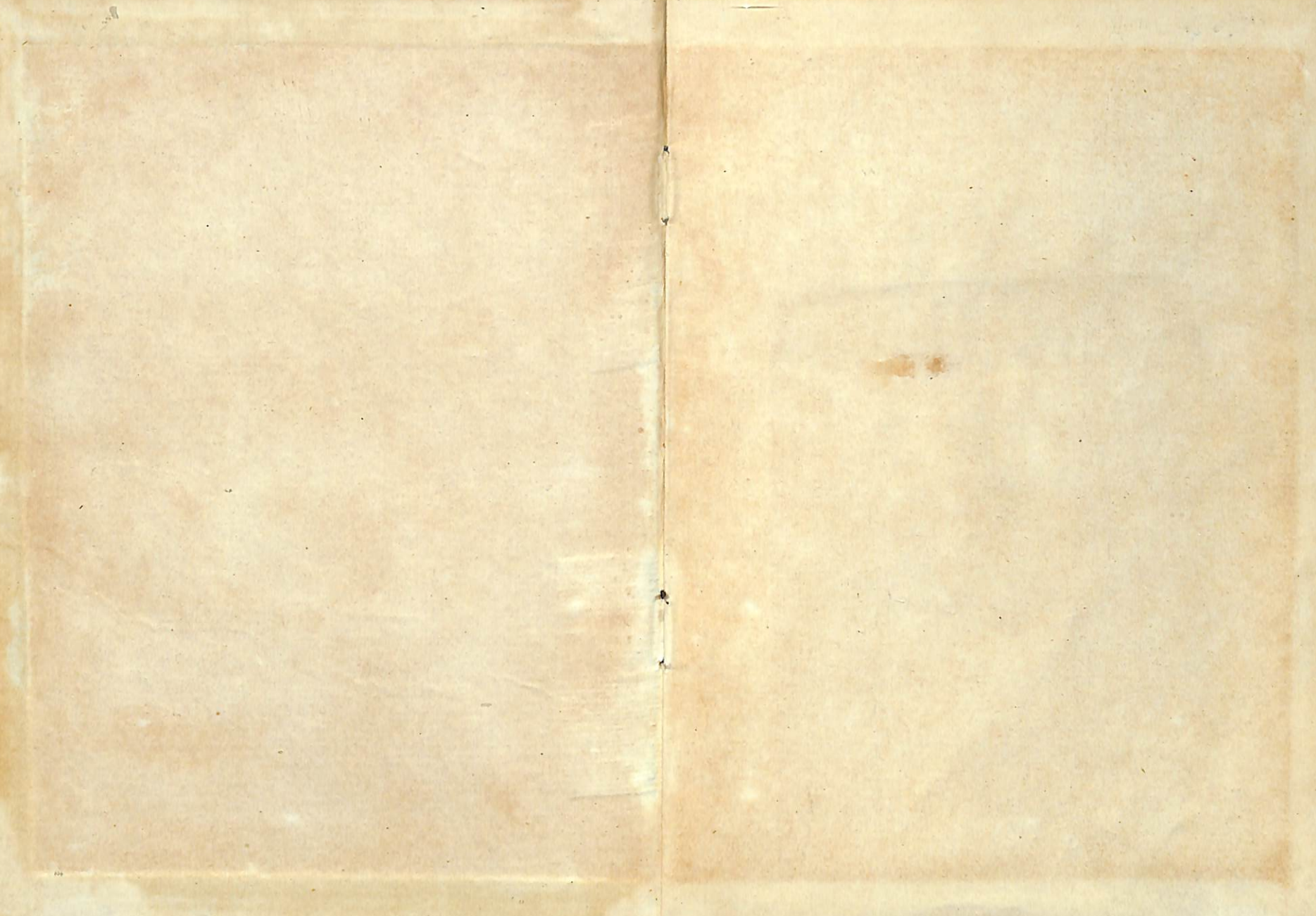

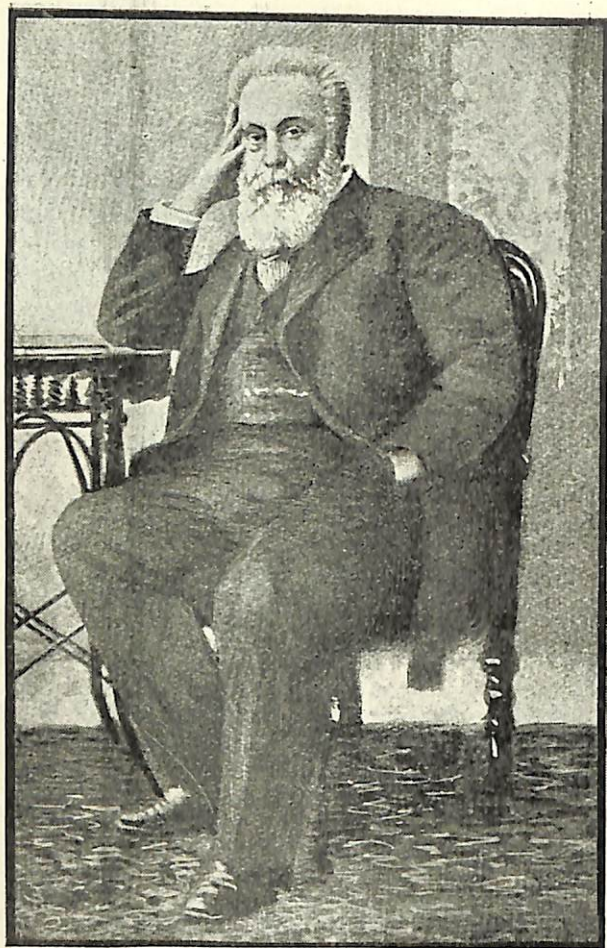
ՀԱՏԸՆՏԻՐ

899.962.1
Տ-45

19 NOV 2011

ԱԿԱԿԻ ԾԵՐԵԹԵԼԻ

899.962.1
 ԱԿԱԿ ԾԵՐԵԹԵԼԻ
 Ծ-45
 աք

ՀԱՏԸՆՏԻՐ

Առաջաբան
 ԼԵՎՈՆ ԱՍԱՏԻԱՆԻ

Խմբագրություն
 Գ. ՍԱՐՅԱՆԻ և Ս. ԲԱՅԱՆԴՈՒՐԻ

ՀԱՅԹԵՏՅՐԱՏ

1940

ՑԵՐԵՎԱՆ

Акакий Церетели
ИЗБРАННОЕ

Гиз Арм. ССР, Ереван, 1940 г.

ԱԿԱԿԻ ԾԵՐԵԹԵԼԻ

Ակակի Ծերեթելին վրացական ականավոր դրող է: Իլիա Ճավախիաձեյի հետ միասին նա վրաց նոր դրականության հիմնադիրն է: Այդ մեծ քնարերգուն վրաց ժողովրդի ազգային ազատագրական շարժման ականավոր ներկայացուցիչներից մեկն էր:

Ակակի Ծերեթելին ծնվել է Փեոդալ հողատիրոջ ընտանիքում: Ըստ հին սովորության, դեռ ծնվելը հասակից նրան հանձնել են մի դյուղացիական ընտանիքի գաստիարակությանը, ուր և մնացել է նա մինչև 7 տարեկան հասակը: Սրանից ել առաջ է գալիս ապագա բանաստեղծի վաղաժամ ծանոթությունը աշխատավոր ժողովրդի վշտերին և ուրախություններին, առօրյա կյանքին, սովորություններին, կարիքին և իղձերին: Մանկական շրջանն ընդմիջա դրությամբ բանաստեղծի հիշողության մեջ: «Չեմ կարող չխոստովանել,— գրում էր հետագայում Ծերեթելին,— վոր յեթե իմ մեջ վորեւ լավ ու բարի բան է մնացել, ապա դա այն բանի շնորհիվ է, վոր յես մեծացա դյուղում, զեղջիկան ընտանիքում, դյուղացիների յերեխաների հետ»:

Ակակի Ծերեթելին 12 տարեկան հասակում մտնում է Գուրթայի նահանգական գիմնազիան: Ցարական գիմնազիաները Վրաստանում «այլազգերի» յերեխաներին հետևողականորեն ու անսքող կերպով ուսացնելու զենքեր էյին: Այդ գիմնազիաների նպատակը ապագա «հալատարմահպատակ» չինովնիկներ ու սպաներ աճեցնելն էր:

Առանց ավարտական քննություն տալու՝ Ակակի Ծերեթելին 1859-ին մեկնում է Պետերբուրգ՝ զինվորական ուսումնարան մտնելու համար: Բայց ընկնելով առաջավոր ուսանողության միջավայրը՝ նա փոխում է իր գիտավորությունը և մտնում համալսարանի արհելյան լեզուների ֆակուլտետը: Միաժամանակ նա լսում էր ոչ ժամանակներում նշանավոր պրոֆեսորներ Սոլասովիչի, Կոստոմարովի, Կավելինի, և Ստասյուլիչի դասա-

խոսությունները: Պետերբուրգում Ակակի Ծերեթելին մոտենում է համերկրացի յերիտասարդ ուսանողների շրջանակին, վորոնց մեջ այդ ժամանակ նշանակալի դեր էին խաղում Իլիա Ճավճավաձեն, Ն. Նիկողաձեն, Գեորգի Յերեթելին և Կիր. Լորդկիրանի-ձեն:

Ուսանողական տարիները վճռական դեր խաղացին յերիտասարդ բանաստեղծի աշխարհայացքի ձևակերպման և ստեղծաբանական նպատակադրման մեջ: Դա 60-ական թվականներին էին, յերբ ռուս առաջավոր ինտելիգենցիայի մտքերի տրեւակները Բելինսկին, Գերցենը, Չերնիշևսկին, Դորրոյուսովին էին: Բանաստեղծի ինքնակենսադրութունից խմանում ենք, վոր այդ ժամանակ նա արդեն լավ ծանոթ էր Վարատովյան ճեմարանական Չերնիշևսկու յերկերին: Մեծ հետաքրքրությամբ էր Ակակի Ծերեթելին հետևում այդ ժամանակ Արեմտյան Յեվրոպայում տեղի ունեցող դեպքերին, կայսերական Ավստրիայի դեմ խռատական և հունդար ժողովուրդների մղած ազգային ազատագրական պատերազմի ընթացքին: Յերիտասարդ բանաստեղծի մտքերը բնականաբար ուղղվում էին դեպի իր հարազատ ժողովուրդը, վորն այդ ժամանակ տնջում էր սոցիալական ու ազգային ճնշման ծանր լուծի ներքո:

Աշխարհայացքի, ապագա գործունեւթյան նպատակների և հեռանկարների ընդհանրութունն է՛լ ավելի մոտեցրեց Ծերեթելուն 60-ական թվականների վրաց առաջավոր յերիտասարդությանը, վորի պարալուին էր Իլիա Ճավճավաձեն: Նա դարձավ թերեզդալեուի (Թերեզի շրից խմած) խմբակի ակտիվ գործիչ: Դրանք ռուսական համալսարաններում կրթութուն ստացած յերիտասարդներ էին:

Դեռ ուսանողական տարիներից Ծերեթելին սկսում է աշխատակցել վրաց ճիւղակարի՝ ամառներին: Այդ ժամանակաշրջանում նա գրում է Հշմվորների յերդը, Վոյուդացու խոսրոկանութունը, Վմբերթյան որորոցի յերդը՝ հիանալի բանաստեղծութունները, վորոնք արտահայտում են ճորտ դուռլացիության զգացմունքներն ու իղձերը: Դրանք հնչել են վորպես հզոր ընդդէմ ճորտատիրական ճնշման:

Ի. Ճավճավաձեի հետ միասին Ծերեթելին առաջինը 10-րդ դարի վրաց պոեզիայում լայնորեն ոգտագործեց հասարակական-

քննադատական թեմատիկան: Նրանք խիստ ընդլայնեցին և խորացրին բանաստեղծական խոսքի սոցիալական նշանակութունը, լայնացրին ժողովրդական հոծ շերտերի վրա ներգործելու նրա շրջանակները: Դրանումն է Ա. Ծերեթելու նովատորական մեծ դերը՝ վորպես բանաստեղծի:

Նույն տարիներին Ակակի Ծերեթելին հանդես է գալիս խորապես ազգային, հիանալի բանաստեղծութուններով: Վերինք բանաստեղծության (1861 թ.) մեջ պոետը հիշում է հարազատ ժողովրդի դառն բախտը, նրա կորցրած ազատութունը, հայրենիքի պաշտպանության համար հանդես յեկող հերոսներին յերգող քաղցրահնչյուն սրինգը: Դառնությամբ է բանաստեղծն սսում, վոր դեռ չի արթնացել ժողովրդի ազգային գիտակցութունը:

Իր հարազատ ժողովրդի սոցիալական ու ազգային դիտակցութունն արթնացնելու մեծ խնդրին նվիրեց Ծերեթելին իր յերկար կյանքը, բանաստեղծական իր բազմակողմանի և խոր տաղանդի վողը ուժը: Ակակի Ծերեթելին դրեց ժողովրդականին չափազանց մոտիկ լեզվով, ժողովրդի հոծ մասսաներին հասկանալի լեզվով: Նրա բանաստեղծութունները լի յեն քաղցրահնչյուն չորությամբ, պարզությամբ և դեղեցիկությամբ: Նա վրաց բանաստեղծական լեզուն վերջնականապես ազատեց յեկեղեցական լեզվի հնարանութուններից և խրթնութուններից, վորոնք դեռ բնորոշ են 19-րդ դարի առաջին կեսի ռոմանտիկ բանաստեղծների՝ Ավ. Ճավճավաձեի, Նիկ. Բարաթաշվիլու, Գ. Որբելիանիի համար: Վրաց հայտնի հրապարակախոս և քննադատ Ն. Նիկողաձեն 1880 թվին դրել է Ծերեթելու բանաստեղծութունների մասին.

Այդ բանաստեղծութուններին լեզուն աչքի յե ընկնում մինչ այդ անհայտ հրապուրելով և զուտ ժողովրդական խոսակցության թեթևությամբ, նրա մեջ չկար դրժային արվեստականության և պայմանականության նվազագույն խառնուրդ: Ընդհանրապես իր գրական գործունեւթյան առաջին որվանից մինչև վերջինը Ակակի Ծերեթելին վրաց գրականության մեջ դրավեց և ամրողջովին պահեց այն նշանակութունը, վորպիսին ունի Պռլչկինը ռուս գրականության մեջ՝ լեզվի և իր յերկերի ձևերի տեսակետից: Նա առաջինը և ավելին, քան իր գրչակիցներից վորեւ մեկը, գրականու-

Թյան լեզուն վճռականապես մոտեցրեց ժողովրդականին՝ տու-
լով նրան անհավատարի ճկունություն ու դեղ, արտահայ-
տություն և յերանդայնություն»:

Ակազի Ծերեթեկին առաջինը վրաց պոեզիայի մեջ քաղաքա-
կան սատիրա մտցրեց: Իր պամֆլետների և սատիրական սուր
յերգերի մեջ նա խարաղանեց վրաց իրականության հետամնա-
ցությունը, անհարկությունը և բոլոր բացասական կողմերը,
խարաղանեց ժողովրդին կեղեքող չինովնիկներին, բյուրոկրատ-
ներին, իշխաններին և ազնվականներին:

Ա. Ծերեթեկու դրչին են պատկանում բազմաթիվ պոեմներ,
դրամաներ, կոմեդիաներ, պատմվածքներ, պատմական խրոնի-
կաներ: Նա գրել է նաև հրապարակախոսական ու քննադատա-
կան հոդվածներ, հրատարակել թեմաներով ֆելիետոններ. շատ է
աշխատել նա թատերական արվեստի ասպարեղում վորպես դրա-
մատուրգ և ռեժիսոր: Հավաքել է ժողովրդական ստեղծագոր-
ծության նյութեր, հրատարակել է «Ակազիկի կրեբուլի» (Ակազու
ժողովածուներ) անունով սեփական ժուրնալը, հանդես է յեկել
գրականության, քաղաքականության, սոցիալական ու տնտեսա-
կան կյանքի բոլոր հրատապ հարցերի առթիվ, հաճախ՝ շրջադու-
յել է քաղաքներ ու դուրեք՝ ծանոթանալով ժողովրդին ու նրա
կյանքին:

Այս ամենը խիստ նպաստել է բանաստեղծի արտասովոր
ժողովրդականությանը լայն զանգվածներում: Նրա բանաստեղ-
ծությունները տարածվում էին դարմանալի արագությամբ, յեր-
դում ու անդրի ելին սովորում:

Վրաստանում չկա մի անկյուն, ուր մինչև հիմա չերգեն Ա.
Ծերեթեկու բանաստեղծությունները, ուր չիմանան նրա անունը:
Այս տեսակետից՝ Ռուսթալիլուց հետո՝ նա, ճալմալաձեյի հետ
միասին, ամենասիրված և ժողովրդականացված բանաստեղծն է
Վրաստանում:

Ակազի Ծերեթեկին գրել է «Տորնիկի Երիսթավի», «Բադրատ
մեծն», «Նաթելա» և այլ պատմական հիանալի պոեմներ: Իդեա-
լականացնելով հաճախ հին Վրաստանի հերոսներին, յերգելով
նրանց խիզախությունը, հայրենասիրությունը և ժողովրդին հա-
վատարիմ լինելը՝ բանաստեղծը կարծես հակադրում է նրանց
իր ժամանակակիցներին, կարծես կոչ է անում վերջիններին

դառնալ ժողովրդի նույնպիսի արժանավոր վորդիներ, ծառայել
նրա ազատության գործին:

Ծերեթեկին առաջինը վրացերեն թարգմանեց միջազգային
պրոլետարիատի մեծ հիմնը՝ Եոթեն Գոսիեյի «Խնտերնացիոնալը»,
իսկ 1905 թվին տաղանդավոր բանաստեղծություններով յերգեց
բանավոր դասակարգի հերոսությունը, քաջությունը և անհա-
զուկությունը:

«Այս որվան ելի սպասում անհամբերությամբ, — գրում է նա
իր բանաստեղծություններից մեկում, — և տեսա՝ Ծիծաղում եմ,
այլևս լաց չեմ լինում: Յերիտասարդություն, գնա՛ բարեկաղ-
ները»:

Յեվ յերիտասարդ Վրաստանը, մանավանդ բանվոր դաս-
կարգը սիրով եր ունիկըրում բանաստեղծին և բարեկաղների
վրա յերգում նրա բանաստեղծությունները:

Ա. Ծերեթեկու թողած գրական հարուստ ու բազմազան ժա-
ռանգության մեջ միանգամայն պատկառելի տեղ է գրավում
նրա արձակը: Նրա լավագույն գործերը, վորոնցից անհրաժեշտ
է առանձնապես նշել «Բաշի-Այուկ» պատմական վիպակը և «Էմ
գլխով անցածը» ինքնակենսագրական խրոնիկան, 19-րդ դարի
վրաց գեղարվեստական արձակի լավագույն նմուշներն են:

Լեզվի վսեմ պարզությունը, մտքի խորությունը, նուրբ հեղ-
նանքը, վոր յերբեմն դառնում է կծու սարկազմ, վոճի վորևե
ճոռոմության բացակայությունը, թեթև չարադրանքը — այս բո-
լոր հատկությունները «Էմ գլխով անցածը» դարձնում է վրաց
գրականության լավագույն յերկերից մեկը:

Այս ախարություն առանցքը հեղինակի կենսագրությունն է,
վորի շուրջը վարպետ ձեռքով նկարված են անցած դարի Վրաս-
տանի կենցաղի, սովորությունների, կյանքի, վորը քաղաքական
կառուցվածքի պատկերները:

«Էմ բոլոր գործերից, — գրում է Ծերեթեկին, — ինձ ամենից
ավելի սիրելի ու թանգ է «Էմ գլխով անցածը»:

Արժե նշել, վոր «Էմ գլխով անցածը» այն ձևով, վորով նա
ծանոթ է ընթերցողներին, հեռու յե բանաստեղծի մտահղացման
լրիվ իրականացումը լինելուց: Նա յենթադրում եր գրել իր
դեղարվեստական ինքնակենսագրությունը մի քանի հատորով:
Սակայն նրա Թափառական կյանքը հնարավորություն չի տվել

Բանաստեղծի այդ հույսերն իրականացան նրա մահվանից վեց տարի հետո: Վրաց ժողովուրդը մեծ սիրով պահում է վոյժկյանը իր ազատագրման զործին նվիրած բանաստեղծի հիշատակը:

❁❁❁

Շատ ե դրել Ակադիկ Մերեթելին հայերի մասին: Նա բունն
կերպով հանդես ե յեկել թե՛ հայ, թե՛ վրացի բուրժուական
հրապարակախոսներէ դեմ, վորոնք թշնամություն եյին սերմա-
նում պատմական ընդհանուր թախով անջատելիորեն զողված
յերկու յեղբայրական ժողովուրդների միջև: Նա անկեղծորեն
հարգում եր հայ ժողովրդին, նրա կուլտուրան, նրա լավա-

Ակադիկ ԾԵՐԵԹԵԼՈՒ բանաստեղծական ժառանգութիւնը թանկ ու սրբազան ե խորհրդային ազատ վրացական ժողովրդի համար: Այդ ժառանգութիւնը թանկ ու մոտ ե մեր միութեան յեղրայրական բոլոր ժողովուրդներին համար, վրոնց փոխադարձ սերն ու բարեկամութիւնը յերդել ե իր բանաստեղծութիւններին մեջ վրացական մեծ բանաստեղծը:

ԼԵՎ. ԱՍԱՏԻԱՆԻ

ԱՊԵԼՑԱՑԻԱՅԻ ԳԻՏԱԿԸ

Բախտավոր ե մեր ջանչուրը, վորդի ունի գովական,
Յերդրվում եմ՝ ապելյացիան ջըրի պես գոց նա գիտե:
Բեխ ու մորու՛ք, քյո՛ւ, ի՞նչ ե վոր... Բակենբարդը՝ ուրիշ բան,
Դա՛ նշան ե բարձրը ուսման, ո՛ր, նա ինչպե՛ս մեծ մարդ ե:

3547
40
Վրացական զգեստն ի՞նչ ե. ամվայել ե, վոր հագնի,
Մեր հերոսին պոչով փրակ միայն պատշան ու պարտ ե:
Ով չըզգիտե ըռուսերեն — նա զազան ե վայրենի,
Ո՞վ կարող ե հերքել նրան. — ուսում առած նա մարդ ե:

Լեզգիակայից զգվում ե խիստ. չի ախորժում մեր քառին,
Մոդնիյ պարե՛ր — ի՞նչպես գիտե. սալոնների նա զարդ ե.
Վոնց կշտամբիլ ոպերային ակամջը վարժ տըղային,
Դե՛հ, կասակ չե. նա բան տեսած, ուսում առած մի մարդ ե:

Գավառապետ դարձավ տղան, ո՞վ կը չափվի նրա հետ,
Յերբ գոռում ե խալխի վրա, հենց իմանաս՝ վորոտ ե:
Աղատ մարդկանց շատ ե ատում, բարեկամ ե փողի հետ.
Դուք ուրիշ բան չմտածեք — ուսում առած նա մարդ ե:

Խիստ զգվում է կաշառփեց նա, և նույնիսկ հավ չի վերցնում.
Սակայն... բան է, քե պատահեց, վոր վոչխարը պարարտ է,
ի՞նչ անի նա, ընծա յե դա. ընծան կաշառփ չի կոչվում.
Ուրիշ մեկին դա չի ներվում, իսկ նա չե՞ վոր մեծ մարդ է:

Թե չըզիտես ռուսաց լեզուն, դու նրան չըմոտենաս,
վրացերեն ծամծմում է, լուռներեն կը ջարդե.
Անունների կոշտ շրջանում խոր ճանճրույթ է զգում նա,
Նրան յերբե՛ք չեմ կշտամբի... յերկնից իջած մեծ մարդ է:

Խելփի ծով է, փայլում է նա՝ ուռած-փփված, փքը վեր,
Ամբողջ ազգին չի հավանում. ազգն իսկ նրանով հպարտ է.
Ահա՛ ձեզ մի ընտիր վարդի յերանելի մեր յերկրում,
Բայց վրացոց կարծիքով նա միանգամայն լավ մարդ է:

1861 թ.

Մի կիճտո՛ւ յեմ դարդիման,
Ջա՛ն, յար ունեմ անմամ,
Ուրիշ վարդ է, ուրիշ վարդ,
Վոչ հատը կա, վոչ նըման...

Սեվունք, սեվաչ, նագանի,
Կերե՛ քե վոր նագ անի.
Նրա աչքում մարդը—բու,
Հատորն է նա իմ հոգու:

Ուր ել գնամ, ուր լինեմ,
Նա յե, նա յե սրտում իմ.
Էյանֆա մատաղ բյուր անգամ
Քեզ, իմ սրտի սիրեկան:

Հեճց վոր ամուշ մուքն ընկնի,
Իմ սրտում ել դող կընկնի,
Սշուղ դառած՝ կառնեմ քառ
Ու դռնե դուռ կերգեմ—յար:

Թե վոր տեսնի—կկանչե,
Չի մաշի ինձ, չի տանջե,
Ցարիս գլուխը վկա,
Հատն ու նըմանը չկա...

ԳԱՂՏՆԻ ՆԱՄԱԿ

Ո, դու գաղտնի, ջերմ մամակ,
Յեզիր, յեզիր դու՝ նրան
Ուրախություն պարգևող,
Յեվ քախիծի դեմ՝ վաճառ:

Բեզ ծոցումս եմ պահում յես,
Նրցումեմք իմ՝ բրջում կեզ,
Վոր կատարես պատվերն այն,
Թե փայփայած իմ հույսն ես:

Լակյացիս չե՞ս տեսնում,
Թե ինչպե՞ս եմ արտավում.
Ինչո՞ւ նրա մասին դու՝
Թան չես ասում, հուսադրում:

Ձեռքը նրա, յերբ դողում
Նկարում եր քեզ շողում,
Տեսա՞ր արցումք աչքերում,
Դեմքի վրա՝ տխրություն:

Յերբ այս կռաքերն եր գրում՝
Սիրտն արագ չե՞ր բրբռում.
Զգացմունքով փաղցրագին՝
Սիրտ մասին չե՞ր յերգում:

Իսկ գաղտնաբար, յերբ նա քեզ
Առավ ինձ մատ ուղարկեց,
Սըրտումն արդյոք սատանա՞ն,
Թե երբեշտակն եր անկեղծ:

Կը համդգնե՞ր սատանան
Զգացմունքն այդ ունենալ.
Այն ժամանակ՝ յերկիրն այս
Կը փոխեր ձեզ շարժման:

Ո, դու գաղտնի, ջերմ մամակ,
Յեզիր... յեզիր՝ մշտական
Ուրախություն պարգևող,
Յեվ քախիծի դեմ՝ վաճառ:

1859 թ. 20 հուլիսի

Պետերբուրգ

ԳԵՂՋՈՒԿԻ ԽՈՍՏՈՎԱՆԱՆՔԸ

Դու դարդերըս նորագող, դու իմ սիրտը խոցողն ես.

Գլխիկս եմ, քանի վոր վզիս վրա նստած ես.

Սիրալիր չես դու յերբեք, ինձ հետ կոպիտ ես ու չար,
Ջանասեր ես առանց ինձ, մազ ես անում՝ ինձ տեսար...

Տխրությունըս լա՛վ գիտես, ել ինչո՞ւ յես հարցընում,—
Նրա համար բատնո՞ւ), վոր յես միշտ քե՛զ եմ հիշում.

Տանջում ես ինձ չարաչար, շինել գրաստ ու գերի,
Դերքում ես ինձ դու այստեղ, բայց քեզ այնտեղ չե՛մ ների:

Աչքիս առջև շարունակ դու յես կանգնած դեի պես,
Գիրամում ես քրեցոր, յես հալվում եմ մոմի պես...

—«Զե՞ վոր յերբեք իրար չեն հավասարվի դաշտ ու սար»—
Այսպես ես դու մտածում, ա՛յս ե հաշիվդ անարդար:

Դրանով ել դաշնը մեր՝ բռնության ես փոխում դու,
Քնկնել, տանջում ես դու ինձ—**քույրիս՝** զորեղըդ ազդու..
Ել ինչո՞ւ յես մտահոգ՝ նոր կարգերին ըսպասում,
Յե՛վ ինձ՝ «Յեղրայր եմք իրար» ինչու համար չես ասում:

Թե չե՞ դու փրկող ցցես, յես ականջներս քափ տամ՝
Ո՞վ դեմ կելնի քշմամուն— մեզ հետևող ամեն ժամ.
Հայրենիքն ել չի կարող մեզ կաշտեցնել իրար հետ,
Նոր ժամանակը շուտով կը գծեցնի մեզ հավետ:

Բայց խոսքըս դա՞ռնը քվաց, և այն քեզ շա՞տ ե տանջում,
Վոր ինձ ասում ես. «Այդ ո՞ւմ պարկապըզուն ես փչում».
Սակայն, ո՞վ դու, մտածիր, դատաստան մի տեսնի շուտ.
Այնժա՛մ միայն ասա դու՝ նշմարի՞տ եմ յես քե սուտ...

1861

1) Տեր, պարոն:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԵՆՐԳԸ

Դաշտը զննեմ մեր գործն անենմ,
Յերգենմ մեկտեղ աշխատանքը,
Գործով մեզմից վիշտը վանենմ,
Մռռանամ մեր դժբախտ կյանքը:

Աշխատում եմ վաղ մեզ համար,
Ուրիշինն է մեր վաստակը,
Խավադ, աղա, վո՞ր մեկն ասեմ,
Շղթայել եմ մեր դաստակը:

Հա ծեծում եմ ու հալածում
Մեզ՝ հարագատն ու ոտարը,
Մեր մականոխ ջերմ քրտինքով
Վողողել եմ հողն ու ֆարքը:

Մեր քրտինքի պտուղն արդար
Հարուստների տանն է փքում,
Այնինչ մեր կինն ու յերեխան՝
Կուշտ փորով ել հաց չեն ուտում:

Լճայրական կաթն սոխմեքուն
Սովից չորցել ու չի գալիս,
Այն ինչ մամուլը սովանալ
Ծիծ է ուզում ու դառն լալիս:

Աստծու կողմից նշանակված՝
Մեր գլխին կա մի տիրակալ.
Նրան կ' հարկ, կ' տուրք, կ' հաց
Պարտավոր ենք մորտեքս տալ:

Աղայի հոգսերը պրծած՝
Հոգսն ենք փաշում մրա կովի.
Մենք մորտեքս առանց տիրոջ
Նույնն է վաշխարն առանց հովվի:

Թե մեր գլխին տեր չլինի,
Ո՞վ վորոշի լավն ու վատը,
Որենքի ու դիվանի դեմ,
Ո՞վ պիտ տեսնի ել մեր դատը:

Մեզմից խել եմ ամեն ինչ
Հարստություն, կով ու կքամ,
Լճենք կարիքից զարկված մարդիկ,
Ուրախությամ ունե՞նք մի բան:

Սրդարություն, ֆնած ես դու,
Վասկու, փողի ստոր գերի,
Զես արք-մամա, քե անփող մարդ
Հանկարծ մի որ ֆեզ այցելի:

Մտրակների ծայրերին է
Գրված մեր ազգն ու ամունք.
Աշխատանքի յերգով ցրենք
Մեր քալիծը, վոր ամենուն է:

Կարճագամբներն մեր այդ յերգին,
Դաշտերն ամեն, փարը, լեռը,
Լիճքե՞, աստված, դու չես տեսնում.
Թշվառներին տանջամբները:

1861 թ. 15 ապրիլի :

ԻՄ ԵՐ ԵԹԻԱՅԻ ՈՐՈՐԸ

Ո՛ր, դու քմփիկիկ, դու գեղջուկի փոքրիկ՝ գավակի,
Այսօր համագիտս՝ ո՛վ քոն քերքեք քեզ անուշակ-
Մորըդ կրծփին գտել ես դու ջերմ ապաստամ-
Քնի՛ր բալիկ, վարդո՛ւ մամա՛, իալ՛ մամա՛:

Մատա՛դ լի՞նի ծնողդո՛ք քեզ, կասեմ սիրով,
Ըստի՞նքմեքիցս կա՛խ ես ընկել քո քաքիկով,
Թա՛ղ Տիրամայր՛ն ինձ քաջուքյա՛նդ արժանացնի՛.
Հորդ քալսոմ ուրի՛շ, դու մոր քալստի՛ր յես արժանի,
Քո աստղն ա՛յլ ե, քալսո՛ւք ծայտաց քեզ, ի՛մ լալա,
Կնի՛ր անուշ, վարդո՛ւ— մամա՛, իսկ— մամա՛:

Քն քալսոն Աստված առաջուց ե տըմորինել,
 Սևվորիք դու նըրան լսել, վատ բան չանել,
 Մորդո մագեր փետել չտաս, սգվոր չանես,
 Լավ իմացիր, վոր դու այլևս աղա չունե՛ս,
 Յընցվեցի՞ր դու, վա՞խ գզացիր, աղի՞ց բալա,—
 Գնի՞ր համգիստ, վարդա՞— մամա՛, իսկ— մամա՛:

Դատարդ յես քեզ. կը մեծամաս ազատ հիմի,
Պարտքն ու ազան այլևս քեզ չ'ն մեղացնի,
Բող կուրանա՛ քեզ մախանադն ու բշմամին,
Թող փրկի քեզ ցավից, աչիք՝ Տերը վերին.

Լա՞վ ասացի, ժպտացի՞ր դու, ամա՛ւշ բալա,
Քնի՛ր խաղաղ, վարդո՛ւ— մամա՛, իսկ— մամա՛:

Դպրոցում դու, յերբ մեծ մարդու վարդու կողքին
Նստես շուտով՝ լավ սովորիր, իմ քանկագին,
Յետ չմնա՛ս մեծ աղայի տղայից դու,
Դու շնորհավո՞ղ աստղդ դարձիր մի լուսատու...
Քո կեղեքված յեղբայրների փրկի՛չ բալա,
Քնի՛ր անցավ, վարդո՛ւ— մամա՛, իսկ—մամա՛:

Զինովնի՛կն ել մեզ ամեն որ է չարչարում,
Յերբ դիմում ենք գործով մրան՝ «վաղը» ասում,
Իսկ յերբ գործի յեն դմում մեզ՝ կանչում են «չո՛ւտ»:
Գեզ չե՛մ կարող այդպես ասել, մատա՛ղ հոգուդ,
Թե մամաչես պնտիվը քո, լինես ամառ.
Քնի՛ր քիչ ել, վարդո՛ւ— մամա՛, իսկ— մամա՛:

Հասկացա՞ր դու այս որորը, բացվա՛ծ ծաղիկ,
Դու իմ բլրուլ, դու իմ փոքրիկ, վարդի փնջիկ.
Թե հասկացար, քեզ դուր յեկավ՝ զարքի՛ր հիմի,
Լավ մամաչիր չարն ու բարին այս աշխարհի—
Թե ո՛վ է կեղծ, ո՛վ է ստոր ու խաբեբա.
Արե՛վ բալա, վարդո՛ւ— մամա՛, իսկ մամա՛:

1904 թ. մայիս

ԱՆՀՈԳ ՄԱՐԴԸ

Լավն եմ ուզում ամենքին,
Թշնամի յեմ չարին յես,
Զեմ մախանում վոչ մեկին
Ու բախտավոր եմ այսպես:

Շատ բաների չեմ ձգտում,
Բավարարվում եմ էջով,
Վարքերին չեմ կողոպտում,—
Բախտավոր եմ դրանով:

Հալալ քրտինք եմ քափում,
Աշխատավոր մարդ եմ յես,
Ենիլ ասում եմ անբանին.
«Բախտավոր եմ, տեսնո՞ւմ ես»:

Լ՛երբ ունեմ յես հաց ու ջուր,
Լ՛երբ ել մնում եմ ֆաղցած,
Բայց ելի չեմ տրտնջում,—
Բախտս է այդպես, ի՞նչ արած:

Խորուկ ել եմ, տեր ել եմ,—
Լմեն ինչ եմ ինձ համար.
Հո տեսնո՞ւմ եմ, քե ինչ եմ,
Բայց դժգոհ չեմ յես դարձյալ:

Սիրում եմ յես քշվառին.

Յես ել նրա պես ամոգ,
Թեև գրպանս ե դատարկ,
Բայց ուրախ եմ և ամենգ:

Վիզ չեմ ծռում մեծ մարդկանց,
— Ինչացո՞ւ յեն նրանք վոր—
Չեմ քաղցընում, վոր առանց
Նրա՛նց ել եմ բախտավոր:

Քանի ունեմ ուժ, յեռանդ,
Չեմ ծերացել քանի վոր՝
Կանչելու յեմ միշտ հպարտ.
«Բախտավոր» եմ, «բախտավոր»:

1865 թ. մարտ

ՎՈՄԱՆՑ ԱՂՈԹՔԸ

Վոզի չարության, յես քեզ եմ ձգտում,
Դու յերջանկություն մի պարզեիր ինձ,
Սակայն խնդիրքս ակամջ արա դու
Ու խլիր բախտն իմ արձակեցներից:

Յես ամբողջ սրտով իմ յերախտալից
Կիստաքանեմ քեզ գիշեր ու տիվ,
Թե կամենաս իմ արձակեցներից
Խլել այն, ինչ վոր վեհ ե և ազնիվ:

Պաս ու ծով պահած յես միշտ կաղաքեմ,
Կերկրպագեմ քեզ, քեզ՝ իմ աստըծուն,
Թե կարողանաս դու մեկմեկու դեմ
Վրեժով լցնել սիրտը վրացու:

Տկլոր ու մոքի կքավառեմ յես,
Եզսպեմ քաղցս, չեմ խնդրի յես հաց,
Սխայն իմ սրտից անպակաս անես
Թույլն ատելության և քեն ու նախանձ:

Տո՛ւր ինձ, չար վոզի, դու այնքան կորով,
Մտքի ու վոգու հմտություն տուր ինձ,
Վոր ժողովրդին յես տանջեմ չարով,
Յեվ գոհ մնամ յես հավիտյան ինձանից:

Տուր ինձ շնորհքը նենգ դավաճանի,
Թող քուրթունքն իմ ամի հարատև,
Վոր արժանանամ յես աստիճանի,
Կյանքի սամյուղով բարձրանամ վերև:

Լսիր, չար վոգի, իմ աղերսանքին,
Յե՛վ յես ուրիշ փառք չեմ խնդրում քեզմից,
Ճերք կատարես իմ խնդիրն այս հետին,
Վողջը միաճայն կմեծարեն ինձ:

1869 թ.

ԶՈՒՆԵՆՔ ԱՅԼԵՎՍ ԽԵԼՔ ՈՒ ԶԳԱՑՈՒՄ

Զունեմք այլևքս խելք ու զգացում,
Յե՛վ համգել ե մեր վոգին հնամյա.
Սիրո փոխարեն մայրամհմ ե իշխում,
Պաշտոնն ե խելքի չափանիշն հիմա:

Յե՛վ այնտեղ, ուր մեր մայրն ընկնենք
Արյուն եմ քափել անձնուրացարար՝
Մեզ համար այսուր դարձել ատելի
Յե՛վ չի՝ տաքացնում մեր սրտերը սառ...

Այնտեղ, ուր հնում վրացին վրացում
Զեռք եր կարկառում ոգնելու համար,
Այսուր մա այնտեղ վոխով ե լեցում՝
Իր յեղբայրակցին խեղդելու համար...

Գազանաբար՝ սպանում խեղճին
Յե՛վ ապա վրան արցունք ե քափում,—
Կատարում ե մա՝ իր պարտքը վերջին,
Կեղծավոր լացով մարդ ե զարմացնում...

Ո՛ր, փարիսեցի՛... վոր գիտես այլոց
Գլուխ ծռել դու, իսկ յեղբորդ խեղդել...
Աղբ քափող մարդուկ, խայտաբղետ ո՛ճ,
Խճն ստիպեց քեզ վրաստանն ատել:

Ինչո՞ւ ծախեցիր... Սակայն ի՞նչ հարցում...
Մի՞թե մեզ համար պարզ չե՞ս և մեկին,
Լուկ նա՛ր կը բուժի վերքը վրացու,
Ո՞վ խորն է խոցել իր յեղբայրակցին...

Կորցրել ենք արդեն խելի ու զգացում,
Յե՛վ հանգել է մեր վոզին հնամյա,
Միրո փոխարենն նախանձն է իշխում,
Պարզևն է խելի չափանիշն հիմա...:

1872 ռոմայն. 25

ԱՆՀԱՄԱՐՁԱԿ ՍԵՐ

Տասը տարի՝
Մի դառն հրի
Վառ տարփանք է սիրտըս այրում:
Ա՛յս, իզո՛ւր եմ
Յես այս հուրը
Իմ սրտի մեջ քաֆում կրում:

Սիրտըս զարկում
Ու փոքորկում,
Բայց զսպում է միտքն ինձ այնպես.
Միրո շողով,
Մումի դողով
Յե՛վ հավում եմ, և՛ գոհ եմ յես:

Յեթե նա՛ր ել
Գիտի ինձ ել,
Ա՛յս, ել ինչո՞ւ տխրել մեմակ:
Յերկնայի՛ն տեր,
Ո՞վ խլեց մեր
Միացնող կապն այն ժամանակ:

Մեր հուզմունքի—
Զգացմունքի

Հատկանիշը— լռութունն է.

Գիտեմ և՛ այն,

Վար լռության

Մեջը հասող— ջերմ արցունքն է:

Բայց և այնպես՝

Կուգեյի յես,

Վար մի անգամ ասեր նա ինձ,—

«Դու, իմն ես, իմ

Սիրելիդ իմ».

Ու յես լայի... տխրությունից: 6

Գիտեմ և՛ յես,

Նա՛ ել. նույնպես,

Հաստատ գիտեմք մեր սերը խոր.

Իրար տեսնում,

Բայց չենք ասում

Ու տանջվում ենք մենք ամեն քր...

Տասը տարի՝

Մի դառն հրի

Տենչանք ունենք մենք յերկուսս ել,

Տենչում ենք վառ

Ասել իրար՝

Ու չենք կարող խոստովանել:

1873 թ.

Ս Ե Ր

Ո՛վ սե՛ր, պարզև դու լիությամ,

Քաղցր վայրկյան ու ցավ խորին,

Նախ՝ քորոց յերանության,

Հետո դազադ ու ցուրտ շիրիմ:

Ճյուղ՝ իմն ես, վազն՝ ուրիշին,

Դու քափառող և անսահման,

Վախճան չկա քո սկզբին,

Քեզ վախճանիդ՝ չկա վախճան:

Քեզ կշտամբում, և աղոթում,

Քեզ ստրուկդ են ուզում լինել,

Կա՞ մեկը, վուր կյանքն իր՝ իսկույն

Քաղցրությանդ չուզի գոհել:

Թեև բարձրը զգացմունքով

Շատ չես մարդուն ուրախ վայրկյան՝

Քեզ քաղցրությունը՝ ձեռքով քո

Թունավորում ես հավիտյան,—

Բայց բուրբը քեզ են փնտռում,

Ինչպես քեզնից զատել մարդին.

Կարո՞ղ ե մեկն հավերժն անհուն—

Զգոհել քո ակնբարբին:

1873 թ.

Ի Ա Վ — Ն Ա Ն Ա՜)

Իսկ նամա, վարդ իմ, նամա, իսկ—նամինա,
Ներարողորոջ քմբլիկ բալիկ, քնիր դու, նամա,
Այդքան անուշ, առանց հոգսի ի՞նչը քնացրեց,
Մորդ կուրծքը՝ ապաստարան, քաղցր քուն բերեց.
Քնիր բալիկ, վարդ իմ — նամա, իսկ—նամինա,
Իսկ—նամա, վարդ իմ — նամա, իսկ—նամինա:

Քեզ մայրիկդ, մատաղ լինի իր ամբողջ հոգով,
Քո մայրիկի կուրծքն ես բռնել քմբլիկ քաթիկով.
Քեզ տղամարդ տեսնեմ կյանքում անհաղթ ու արի,
Ստրկությունից հեռու լինես, վորդյակ քաջարի.
Ազատության մատաղալքը քող քո մեջ շողա...
Իսկ—նամա, վարդ իմ — նամա, իսկ—նամինա:

Դե, մեծացիր, բոյ առ, լցվիր դու լուսնի նման,
Պաշտիր, սիրիր հայրենիքդ սիրով անսահման,
Դու վշտացած յեղբայրակցիդ կյանքում հուսադրիր,
Հայրենիքի համար, բախտ, միշտ արյուն քափիր,
Մեր մայրենիքը մույնքն եմ արել, քշմամուն վանել.
Իսկ—նամա, վարդ իմ — նամա, իսկ—նամինա:

1) Իսկ—նամա— քնիր մանիշակ:

Փոքրիկ սոխակ, վարդի փնջիկ, իմ անուշ բալա,
Ականջ արա ու սովորիր իմ նամի—նաման,
Դու աչքաբաց յեղիր, դիտիր, կյանքը մանաչիր,
Այս աշխարհի առեղծվածը դու լավ հասկացիր...
Իսկ առայժմ, քնիր հանգիստ, շուտ ե իմ բալա...
Իսկ—նամա, վարդ իմ — նամա, իսկ—նամինա:

1879 թ.

ՍԻՐՏԸ ՊՈՆՏԻ

Սիրտը պոետի՝
Ծովի անդունդի
յեռֆին ե նման.
Զարը քոչում վեր,
Կազմում ե սարեր՝
Անվերջ, անսահման:—

Գոռոց քնդումով,
Մի աննայտ ուժով
Սաստում յերկնֆին,
Բեվ այն ժամանակ
Ամեն մի նավակ
Զոհում տարերֆին:

Ահեղ փոքորից՝
Դավակը՝ հանգիստ
Թո՛ղ մոտ զա ափին,
Թե՛ խռովություն,
Թե՛ հանգստություն
Թողնի խենթ ծովին:

Յեվ այսպես՝ դեպի
Սիրտը պոետի

Անհատակ ու լայն՝
Վստահ, ժպտերես,
Ու գեղեցկատես,
Դիմի նավակն այն:—

Ու տեսնի ծովին
Խաղաղ սրտագին—
Նման տատրակի.
Վոր նրա սրտում,
Խաղաղված սրտում՝
Մարգարիտ ծագի:
1889 թ. նոյ. 22

Ն Ո Ր ՈՒՂ Ի

Ո՛վ իմ մուսա, դու մի կարծի,
կիշտամբեմ քեզ չարաչար,
Վոր քո կամքով յես ընտրեցի
Տատակապատ մի գամապարհ:

Իմ գոհութունն եմ քեզ հայտնում,
Վոր այդ ուղին տվիր դու ինձ,
Թեպետ կյանքն այդ մեր աշխարհում
Դառն ես սաստիկ ու փշալից:

Աշխարհում այն— ուր չես կարող
Լսել խոսքեր դու սրտահույզ,
Շուրթին պետք չեն խոսքեր այրող,
Ականջին ձայն ու աչքին լույս:

Համաչում եմ յերկիրն իմ ծով,
Ծայրից մինչ ծայր եմ յես շրջել,
Ճշմարտություն քարոզելով
Ցավիս վրա ցավ եմ բարդել:

Ստրկությունն այստեղ հարգի,
Յերկրիմին եմ միշտ իմաստուն,
Մեծարում եմ այն համբակին,
Ով կեղծավոր եւ քու:

Յեղբայր յեւրոքն արած կամուրջ
Կյանքի մեջ իր տեղն եւ հարթում,
Վաճառում եւ այրը կնոջ,
Վարդին՝ հորը, հայրը՝ վարդուն:

Փարիսեցիք կրոնն այսոր
Ունկան առած իրենց ձեռքին
Յեղ ունկանով այդ գորավոր
Կեղեքում եմ տկարներին:

Չարքաշ եւ լուկ մեր գյուղացին,
Վոր չունի ձեռք մի հոգատար,
Վաստակն ուտում եմ, իսկ կաշին
Մուշտակ անում իրենց համար:

Սակայն մուսա՛, մի սպասիր,
Ո՛վ քույր կտա մեզ ձայն հանել,
Պետք եւ արդեն խոսքը քողած
Սյուրց մամն գործի անցնել:

Ապա քեւ վոչ արածը մեր
Ծերի պարին կմամնի.
Այսոր այն է, ինչ յերեկ եր,
Վաղվանն ել քող այս չլինի:

Աբգ տարագիր մուսա իմ հեզ,
Տանջանքից դող մի ունենա,
Քանի մեր մեջ կորով ունենա
Այս նոր ուղուց չենք վախենա:

1880 թ. սեպտ. 23

Հ Ի Վ Ա Ն Դ Ը

Վա՛չ, չի՛ մեռել... Բնած ե՛ նա,
Շուտով մորից նա կարքնանա...
Յե՛վ նա՛ միայն հող կը մտնի,
Ո՛վ վոք մահն ե՛ ուզում նըրա:

Ո՛վ տանջվել ե՛ պայքարներում,
Համգստութեան ժամ ե՛ խնդրում,
Ո՛րե՛նք ե՛ դա,՝ սխալ ե՛ նա՛,
Ո՛վ հուսահատ սիրուն ե՛ կտորում:

Յե՛վ կասեմք մեմք, վոք սերը մեր
Ու մեր միտքը կյանքով ե՛ լի,
Վոք մամբեմք դեռ չի՛ մարել
Հակատագիրն ապագայի:

Յե՛վ յերկդիմի լինելն արդեն
Զի՛ պահպանի և վոչ վոքի,
Զե՛ վոք, չե՛ վոք մախնյաց հման
Պիտ ունենանք հզոր վոգի...

Ուստի քոզ մեմք աղքատամեմք,
Կախեմք ուսից տապրակ խեղճի,
Բայց աղքատից ինչո՞վ ե՛ լավ
Հարստացած հուղան չնչին...

Վա՛չ, չի՛ մեռել... Բնած ե՛ նա,
Յե՛վ յերբ կրկին նա կարքնանա,
Կըհիշի լոկ միայն նրա՛նց,
Ո՛վ պահել ե՛ սերը նրա:

1880 թ.

ՆՈՐ ՏԱՐԻ

Թող ուրախանա այսոր միայն մա,
Ով կյանքից գոհ է, բախտավոր այնքան.
Ով չի՝ մորմոքել անցյալում մի պահ,
Ում ըսպասում է քաղցր ապագան:

Ով անցյալ տարի սրտումն ուներ վարդ,
Յերագույն է այժմ՝ փողի մանուշակ,
Թվում է նրան, քե սիրտն իր գվարք՝
Հանց դուռըն դրախտի քա՛ց է շարունակ...

Ով սիրտն է պննել՝ գերք գահը սիրո,
Հույսն իր՝ քագուհի՝ բազմեցրել գահին,
Ում համար բախտը՝ սոխակի մեամ
Յերգ է դայլայլել չերմ ու սրտագին:

Լոկ մա՛ քող խնդա... իսկ ով ինձ մեամ
Խմել է լեղի, տեսել ցավ ու վիշտ՝
Ել ինչո՞ւ համար նոր տարի նրան,
«Այսորն» ու «վաղը»՝ միևնույն են միշտ:

Անցյալն ու ներկան, ապագան մեկ,
Շաղված, շաղկապված յերեքն էլ իրար,

Ոգնել չե՞ն կարող... անդունդն անաբեկ
Յեկ շիրիմը ցուրտ՝ դարման են նրան:

Մի՛ շնորհավորեք դուք իմ նոր տարին,
Միևնույն է ինձ և «եկնը» և «նոր»,
Իմ անցյալ տարվա դառնածոր լեղին,
Գիտեմ, սպասում է ինձ նորից ու նոր:

1880 թ. նոյ. 22

ՅԵՐԱՋԱՆԿ ԹԱՌԻ ՄԱՍԻՆ

Թա՛ռն եմ սիրում, սրտատոչոր, հառաչող,
վիշտը կյանքի և կսկիծները ցրող...
Յերբ նուրբ լարերն սկսում են քրքռալ՝
Սիրտն ու հոգին ցանկանում են արբեմալ:

Հիացմունքով կրկնապատկված խոհերում՝
Յես յերկնային խոր ձայնին եմ ունկընդում.
Մոռանում եմ, քողմում աշխարհն այս յեռուն,
Գլխով տենջամքն ինձ քրոջընում ե հեռո՛ւն:

Յերկրի վրա տեսնում եմ յես... վառ դրախտ,
Հագարերսնճ նրա անկյունը գվարք.
Տեսնում ծաղկունք բուրումնավետ ու անուշ,
Նրանց վրա յերգող սոխակը ֆնֆուշ:

Լուսինն, աստղերն յերդվում են այժմ յերկհֆամ:
Յերկիրն անկախ, գեղատեսիլ ու խռով՝
Ընդասում ե արշալույսին հրափայլ,
Վշտի առաջ նրա դռներն արդեն փակ:

Ի՛նչ ժողովուրդ ե այստեղ արդ բընակված,
Յևրայրական սեր— միությամբ միացած,

Այստեղ կանայք բացվում են վառ վարդի պես,
Զգացմունքով, վառված գործով՝ վեհ ու վես:

Հայրենիքի՛ն են ընծայել սիրտն համակ,
Գովերգելով նրան վորպես վառ սոխակ...
Յերկիրը այս՝ մեր հայրենի՛քն ե գուցե.

Բայց վաչ... ավա՛ղ, գիտեմք վոր դա յերագե՛լ ե...

Լսյալ խղվեց... փոխե՛ց քառը ձայնը իր...
Յերագն անցավ՝ ցնորական՝ ու պատիր.
Արդ կորչում ե շֆեղ տեսիլն իմ աչից...
Ու յերեկում ա՛յլ բան միայն տխրալից:

1881 թ. դեկտ. 9

ԳՅՈՒՂԱՑՈՒ ԻՂՁԸ

Ով ինչ ուզում է, քող սիրի,
Ուրիշ մի սեր կա իմ սրտում,
Սուրժայր մանգաղն եմ սիրում յես—
Նրա արդար շարժումն արտում...

Կորչե՛ն նրանք, վոր ուրիշի
Ինչք ու շահն են հավըշտակում...
Յեվ խեղճ մարդուց գողանալով՝
Կեղտոտ ֆակն իրենց լցնում:

Բազե՞ յիմ յես, վոր այլ մարդու
Ռնեցվածքը հափըշտակեմ.
Չե՛մ սեվացմի յերեսն իմ յես,
Իմ գութանի՛ն մատաղ լինեմ:

Յեվ սեվ հողի բաժին աչքերս
Ագահությամբ ինչո՞ւ փակեմ.
Թող ուրազիս ու սղոցիս
Յեվ սուր կացմիս մատաղ լինեմ...

Յես իմ դատած և իմ սայլի
Բե՛րբն եմ միայն տունըս տանում.
Աստված ինձնից քող խլի՞ այն,
Ինչ ֆրտիմֆովս յես չեմ քրջում:

Գռհ եմ բախտիցս և Աստըծուց,
Համեստությամբ ասում եմ այս..
Յերկինքն ու հողը մայրենի
Կախկալանե՛ն ինձ համապագ:

Ով ում ուզում է, քող սիրի,
Ա՛յլ բանի յիմ յես սիրահար,
Դանի մայում է դեռ վրաս՝
Տիրոջ աչքը վողորմաբար:
1890 թ. հունվր. 28

ՍԻՐՈՒՀՈՒՆ

Գեղեցկուհի՛, սիրում եմ,
Սիրում եմ քեզ սիրով վառ,
Քեզ համար ե սիրտը իմ
Զարկում միայն անդադար:

Կարծես մտած ես բանտում,
Կողպեֆների փակի տակ...
Քեզ տիրանալ ե՞ ձգտում
Նա՛— ստոր ու խորամանկ:

Զգո՛ւյշ, դու մի՛ հավատար
Նրա յերգին ֆաղցրորդ.
Հատերին ե լրբաբար
Դայքակղեցրել մա մի որ:

Փորձությանը՝ դիմացի.
Տա՛ր գերությունդ այնպես.
Գեղեցկուհի՛ Նեստանի
Ռրինակն ե վայել քեզ:

Վարդում ե դաշտից-լեռ
Տարիելը քո հլու.

Ավբանդիլը ֆաջաճե՛ր
Գալիս ե քեզ փրկելու....:

1892 թ. դեկտ. 12

Մ Ո Ւ Ե Ա Մ Բ Ա Զ

Յես իմ կյանքի կես ճամբան անցա արդեն, կտրեցի,
Բաղցրությունից ավելի յես դառնությունում ըմպեցի:

Զեն հեռանում տակավին վիշտն ու աղետն ինձանից
Բայց յես դարձյալ չե՛մ լալիս և ծիծաղո՛ւմ եմ ճոթից:

Անճանկամ վիշտն ինձ համար վո՛չ մի արժեք ել չունի.
Կորչի մարդուկն այն չնչին, վոր մեմն ե անասնի:

Ո՛վ ե եիշում, ասացե՛ք, հիվանդությունն իր, յեթե
Նրա սիրածը անհույս, որհասական հիվանդ՝ե:

Սակայն ո՛վ ե սիրուհիս, գիտե՛ք արդյոք մրան դուք,
— Գեղեցկուհի՛ն հմորյա... մա՛, վոր քնած ե խորունկ:

Վտարաբիկ, գլխաբաց, պոկված շղարշը վրան՝
Լեքարգիական ֆունն, ավա՛ղ, անշնչացրել ե մրան:

Ահա կանգնել եմ մրա գլխավերևը տրտո՛ւմ,
Յեկ վառվում ե աղեկեզ վշտի կրակն իմ սրտում:

Բայց յես դարձյալ ծիծաղո՛ւմ, ծիծաղում եմ— յերեսանց,
Յեկ այդ բանը շատերին զարմացնում ե չափազանց.

— Մեռած մարդու մտերմին միայն արցունքն է սազում,
Ծիծաղում է սա, տեսե՛ք... և ինչպես չի՛ ամաչում»:

Ա՛խ, նրանք ի՞նչ իմանան, վոր իմ սիրտս է վշտաբա՛մ...
Յե՛վ վոր ծիծաղն արցունքից դա՛ռն է սաստիկ՝ շատ անգամ...

1892 թ. դեկտ. 12

ՔԱՆԻ ԶԱՀԵԼ ԵՅԻ ԴԵՌ...

Քանի ջահել եյի դեռ,
Ու բարախում էր մատաղ
Սիրտըս ծարավ, տենչազիմ՝
Զարժանացա՛ յես, ավաղ,
Սիրո անուշ բաժակին:

Շերք վոր անցա՛, ծերացա,
Դարձա արդեն ուժասպառ,
Դեմքս բռնեց, խորշումեց՝
Մերմ ի՞նչ անեմ, ել ո՛ւշ է.
Թեկուզ լիմի, քեկուզ չե՛:

Աղփատությունն անդադար
Ինձ դռն-դուռ է գցել,
Ու տանջել է չարաչար.
Հարըստությունն ել ո՛ւշ է,
Թեկուզ լիմի, քեկուզ չե՛:

Ում կարծեցի բարեկամ՝
Զարկեց սրտիս սուր ու մետ,
Սիրտըս արավ արնաբամ...
Բարեկամը այսուհետ
Թեկուզ լիմի, քեկուզ չե՛:

Ոճի նման բուռնալից
Մաղրը մեզ մոտ անիրավ՝
Շատ անգամ է խայթել ինձ.
Ինը սարից դեմ՝ ո՛ւշ է,
Թեկուզ գովեմ, քեկուզ չե:

Կյանքում ումնից յերբևե
Յես ոգնուքյուն խնդրեցի,
Ինձ ջուրն անգամ խնայեց.
Մեռնելուց հետ ել ո՛ւշ է,
Թեկուզ գովեմ, քեկուզ չե:

Սիրտըս վհատ, վըշտալի
Որըս անվերջ ախ ու վախ,
— Ե՛լս, սառանա՛ն բող տանի—
Այսպիսի կյանքն ինչի՞ս է,
Թեկուզ լինի, քեկուզ չե...:

1893 թ.

Ք Ո Ի Թ Ա Յ Ի Ս Ի

Ո՛վ դու չքնաղ Քուրայիսի,
Վայր վարդերի և մայիսի.
Ո՛վ սրտիդ մեջ փըշեր ցըցեց,
Վոր քեզ մաշի և վնասի:

Քա պարիսպներն ու բերդը վես՝
Կռած—կռված, յերկաթի պես,—
Արյուններով ստեպ ներկված,—
Ո՛վ խորտակեց... ո՛վ փըշոց քեզ:

Դիտում եմ քեզ, ավերվածիդ,
Քարով, փըշով լցված սրտիդ,—
Ավա՛ղ, ավա՛ղ, ել չեմ տեսնում
Վոսկեպանույն պալատներիդ:

Ինքնահավան հին Ֆագիսին,
Ռիւն անունը տըվեցին,
Անցած դարեր վերհիշողը
Արդ խորհում է ինչի՞ մասին:

Հիշո՞ւմ է նա վոսկեգեղմին,
Վորպես գույժի մի քանկագին,
Ալիքների վրա ահեղ
Զգույշ սահող Արգո—ճավիճ:

Հիշում եմ մաքուր Յագոնիմ,
Մեկտեղ մավաղ հեղեղներին,
Իր իսկ կամքով առևանգվող
Այն խորամանկ Մեդեային:

Վռակեալագն ռուք եմ հիմա,—
Թանձր տիզմով լցվել եմ մա,
Վշտի սավառն եմ խիտ ծածկել
Արեգակն ու այգը նըրա:

Հեգ Ռիոնն եմ քեզինք փախչում,
Հայրենիքս լացով ցողում,
«Ընդունի՛ր իմ տանջանք մեծ».
Սեղ ծովին եմ այսպես կանչում:

Դուքայիսի, սիրելիդ իմ,
Արյունակից իմ մտերիմ,
Համբերություն, համբերություն,
Վշտով չայրես քո սիրտը հիմ:

1893 թ.

ՍՐԲԻ ՊԱՏԿԵՐԻ ԱՌԱՋ

Սիրում եմ՝ սրբի պատկերի առաջ
Տերը վոր վառվում եմ մոմը սրբափայլ,
Յեղ խորհրդավոր լույսով յերերուն
Տրում եմ մեղմիկ խավարը մըռայլ:

Հավում եմ մոմը, և՛ լուռ, և՛ անդորր,
Հավում եմ, վորչես գոհը մեծագույն,
Հավում եմ ցըվերջ, վոր սուրբ որհմությամբ
Լուսավորեց վողջ խավարը անհուն:

Այս ուժի առաջ՝ մեծ ու սրբազան,
Կանգնած եմ սուզված խորին խոհերում,
Դառն ու քաղցրագին մտորմունքի մեջ,
Քարացած, վորպես յերկմային մի սյուն:

Ջգում եմ ինչ վոր մի մամուլություն
Այրվող մոմի մեջ և իմ եյությամ,
Սակայն յես բնավ, իմ գիտակցությամբ,
Այդ չեմ ըմբռնում, այլ զգում միայն:

Պատկերը սրբի— հայրենիքս եմ վեհ,
Եթան պահարամ— աշխարհը համուր,

Յեւ ինքս ել այդպես այրվել ու հալվել
Չե՞մ կարող միքե, ինչպես զոհ մահուր:

Այո՛...: բայց չկա լուսարարն հիմա,
Վորպեսզի բերի ինձ համար կրակ,—
Մեր ապագայի առաջյալն ե նա,
Ինչպես ճովողուն գարնան ծիծեռնակ:

1894 թ.

ՀԻՎԱՆԴ ԳՈՒՍԱՆԸ

Ո՛վ դու դաժամ բախտ՝ նեմզ ու դավաճան,
Վոր մարդուն հավերժ շեղում ես ճամբից.
Թե՛ւյլ տուր մի վայրկյան, գոնե մի վայրկյան
Թարթեմ աչքերըս... Բա՛վ ե՛ տանջես ինձ:

Յես այդ անցյալի ստվերն եմ արդեն,
Յեւ ուրվականը անհայտ գալիքի:
Ո՞վ ե ագատվել, վոր յես ագատվեմ
Կըրելուց ծանրը լուծը աշխարհի:

Սակայն տենչանքը կախարդեց հոգիս՝
Վազվա խնդումին հուսացողիս գուր.
Իմ մեջ գեղգեղեց յերգը չոնգուրիս
Յեւ կենդանացավ իմ սիրտը տըխուր:

Ո՛, չոնգո՛ւր, չոնգո՛ւր, չոնգո՛ւր իմ անգին,
Դու յերազանքի ծովերում սահող,
Քո ֆաղցր ու ֆնֆուշ դայլայլին կրկին
Կարոտեց կրկին հոգիս սվայտող:

Լարըդ մտն ե սոխակի լեզվի,
Վարդ—մամուշակով ձողըդ ե հյուսված,

Դու քեզնի ռոմս լեռան արծըվի,
Թռչում ես խրոխտ և յերկմասլաց:

Աշխարհից աշխարհ, մի վայրկյանի մեջ
Թռչում ես, ինձ ել մամ ածում քեզ հետ.
Մահն ել չի կարող զատել ինձ քեզնից,
Զի կարող ել ինձ հաղթել այսուհետ...

1894 թ.

ՎՐԱՑԱԿԱՆ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Յերբ սեղանիս կա գինի,
Տաք ու համեղ խորոված,
Դեպի աշխարհն հայրենի
Անհուն սիրով եմ լցված:

Պոզով, քառով լի ու լի,
Յերբ գինին եմ կուլ տալիս,
Հանուն յերկրիս փրկության,
Ազոքում եմ ու լալիս:

Յերբ տրվում եմ հույզերին,
Վրացուհին գրկիս մեջ...
Մեղքս ի՞նչ պահեմ, կուզեյի
Ճամանակիս չլինեյ վերջ:

— Մայր վրաստան գեղատես,
Յերջանկություն քեզ լինի,
Բացականչում եմ այսպես
Ու կուլ տալիս իմ գինին:

Սակայն յերբ չունենամ
Այս ամենը ձեռքիս տակ
Կմոռամ իսկույն քեզ
Իմ հայրենի վրաստան:

Հայրենիքից կփախչեմ,
Կսիրեմ հացն ռտարի
Հարպակալած կշրջեմ,
Ստամոսխս միշտ գերի:

Վրացուհու սեվորակ
Ջիմջ աչքերը մոռացած,
Ոկյութացի աղջկան
Կվայելեմ հիացած...

Թե ուզում եմ յես լինեմ
Ռերկրիս սիրով միշտ լցված
Տվեմ ինձ կին ու գինի,
Յեվ... հյութալի խորոված:

1897 թ. հոկտ. 20

ԻՆՔՆԱԿԱԼ ՈՒԹՅԱՆԸ

Ով բարեհոգ հյուսիսեցի,
Մի կողմ քաշվիր՝ մանապարհից,
Ինքդ վորք ես ու անպաշտպան,
Ել վո՞նց պիտի ոգնես դու ինձ:

Բնությամբ չար ու նեղ ծնված,
Անընդունակ մտերմության,
Սիրտդ դաժան, բուռնվորված,
Ներմանողն ես քշմամության:

Մի ընթացքով տարաբնակ,
Տարեց-տարի միտքդ ե սառչում,
Յեվ փութորկից հարկադրված,
Թագնվում ես արջի վորջում:

Վրաստանը իմ գեղատես,
Դա՞մոն ե քո վորջին.— ո՞ր, վո՞չ:
Ով տեր աստված, փրկիր դու մեզ
Փեսացույից այս ինքնակոչ:

Զեյիր գրավի ինձ քու տեսքով,
Վաչ ել խոսքով քո շողում-փար,
Տիրացար ինձ կոպիտ բազկով.
Ինչպես լուսնին վիշապը չար:

Գերին եմ քո, բայց իմ սրտում
Պահում եմ միշտ իմ հույսը վառ
Գիտեմ, կգա որը խնդուն,
Կտապավի ամբոցդ իսպառ:

Կտապավի ուժդ բռնի,
Վերջ կունենա տառապանքս,
Միտքս հզոր քեզի կառնի,
Կբողոքի ազատ կյանքս:

Դե՛մ իմ մամբից, հյուսիսեցի,
Տաքեր գալիք եմ քեզ կանչում,
Թեև վտարիս ցանց հյուսեցիր,
Բայց քեզ ինձ տեղ չե՛մ մանաչում:
Գրված եմ մինչև 1898 թիվը

ՄԻ ԼԻՆԻՐ ԴՈՒ ՍԵԹԵՎԵԹՈՂ

Մի՛ լինիր դու սեքեվեթոդ՝
Որիորդիս հետ, պատանի՛,
Հերոսություն ցույց տուր, և քող
Աշխարհը քեզ տա յերանի:

Ոգնիր ընկած յերորդդ դու,
Յենթարկելով քեզ վտանգի,
Վորից հետո սերըս միայն
Ըստացիր իբր ըսպեղանի:

1903 թ. հունվ. 22

Կ Ո Ր Զ Ի'...

Կորի՛ր, դու ժա՛նտ իշխանություն.
«Ել կարի՛քիմ չեմք դիմանում»—
Ամեն կողմից քեզ են ձայնում.
«Կորի՛ր, դաժան իշխանություն»:

Հերի՛ք վարձան համբերեցիմք,
Ու տանջեցիր մեզ անխղճա.
Այլևս այն չեմք, ինչ՛վոր եյիմք,
Ջարքմեկ եմք մեր քնիցմ, ահա:

Մեր արյունով և քրտինքով
Յերկիրն եյիր վռոգում դու.
Զի՛ հաջողվի այն քեզ այսոր,
Յեկ ասում եմք— «Կորիր հեռո՛ւ»:

Լույսը վանեց խավարն ահա,
Դամակն հասել է կռկռոյիմ.
Հիմ ուժիմը կը մահանա,
Քո ժա՛մկ ել է հասել վերջիմ:

Չեմք ըսպասում, քե կամովիմ
Խոստացածը կտաս դու մեզ,
Մե՛նք կը հոգանք արդ մեր մասիմ,
Իսկ դու կորի՛ր, հարկավոր չես:

Ել չի՛ կորում քուրդդ անեղ,
Ել չի՛ բավում քո ուժը քեզ.
Բայց ի՞նչ անենք, աշխարհի տեղ՝
Լավ է մեմակ դո՛ւ տանջըվես:

Ել չե՛ս կարող սանձահարել
Ժողովրդի ցասումն հսկա.
«Կորչի՛» յեն քեզ աղաղակում,
Լսի՛ր. ամե՛ն կողմից ահա:

1905 դեկտ. 4

Ի Ղ 2

Յանկուքումը մեր դարձավ իրական,
Ինչ յերագեցինք մենք այս կես դարում,
Յեւ այն հին Սիմոն ծերունու մամն՝
Շողերը հույսի ինձ ել են պատում:

Ժողովուրդը մեր զարթնեց իր քնից
Յեւ ազատություն ուզեց ձեռք բերել՝
Խոսքի ու գրքի, ժողովի համար՝
Խզը վաղեմի իրականացնել:

Յերեկ չե՞ր միքե, արգելված եր դեռ
Այս ամենը մեզ՝ չար, բռնի ուժով...
Կրծում եր վոնց ցեց բշտերակրատը մեզ,
Կրծում եր դանդաղ, խաղում մեր պատվով:

Փառք տամք աստըծուն, ջրհեղեղ յեղավ,
Վոր այս ամենին վերջ տա մեր կյանքում,
Ու այսուհետև հաստատի ընդմիջմ
Համերաշխություն և ազատություն:

Յեւ ժողովրդի աշխատանքը վաղջ՝
Այդ տարերային ուժը անագին

Կըզնա առաջ ու չի յենքարկվի,
Կայսերական ժանտ կամփին ու քաղին:

Իսկ այժմ հաստատ կարող եմ ասել,
Անցնելով արդեն ուղին իմ կյանքի,
Տանում եմ ինձ հետ իբրև ռիտֆամֆ
Մի հույս՝ վոր իմ մեջ յերբեք չի հանգի:

Ինչպես առաջին ֆայլերը մանկան
Սիրող ծնողին խինդ են պատճառում,
Սա ել առաջին ֆայլն է մեր կյանքում,
Վոր մենք հաստատուն ֆայլել ենք սովորում:

Սա ել առաջին ֆայլն է մեր կյանքում,
Ժողովուրդն է այն կատարել այսօր,
Թեկուզ յերբեք... հոգ չե, մա շուտով
Կըդառնա ամուր, կըզնա հզոր:

Խոսքը՝ սերմն է այդ, իսկ գործը՝ պտուղ,
Հավատով եմ յես այս բոլորն ասում,
— Զի առողջամա հիվանդն յերբեք,
Յեքե չունենա ինամֆ ու բուժում:

Դուք պետք է կյանքում անեք վար ու ցանքս,
Սեւ աշխատանքից չըհրաժարվեք,
Կտրված ձեռքից արյուն կըքափվի,
Հոնավորներ եք դուք, մի՛ք վախ յերբեք:

Երբացել եմ յես, և ել չեմ կարող
Ձեզ մամն արագ մանգաղը շարժել,

Բայց կապված եմ յես ձեզ հետ վաղջ հոգով
Յեւ հիացմունքով կուգեմ ձեզ մայել:

Դե, յերգեք հիմա «հոսանա»-ն հնչուն,
Յորենը հնձենք, փուշը կտրելով.
Յես կձայնակցեմ բոլորիդ հեղվից,
Այս վերջին անգամ, անսահման խինդով:
1905 թ. Նոյեմբերի 10

ՅԵՍ—ԻՆՔՍ

Յերգում եյի յես վարդի վրա վառ,
Յեւ լեշի վրա՝ դառը կըրկում,
Իսկ սրտում յերբեմն շաղված եր լեղի,
Յերբեմն ել՝ առատ մեղըր մրանում:

Եարո՞ղ ե վարդը մշտավառ ծաղկել,
Ե ի վայրում լինել մշտատեւ գարուն.
Մեր կյանքում մույնպես, խնդություն մի խոր՝
Կրքի քաֆում՝ վիշտ հազարանում:

Գանգատ ունեյի հենց դրա համար,
Ո՛, շա՛տ սակավ եմ յես յերգել զվարք,
Բայց այն ժամանակ՝ ունկընդիրներս
Ընծա յեմ տվել մամուշակ ու վարդ:

Ո՛, անհետ կտրա՛վ ժամանակը այդ՝
Հանելով իր հետ գարունը բուրյամ,
Ծերությունը ծանր իջավ իմ գլխին,
Բերեց դժբախտիս ձմեռը դաժամ:

Դարունը գնա՛ց, լռեց եւ սոխակ.
Վողրում եմ վրաս, ըզգում ցուրտ ու ֆաղ.
Խնաց ինձ բաժին անցյալը միայն,
Շեւ մերկամ ահա՝ տխրությա՛մբ պատած:

1908 թ.

ԳԱՐՐԻԵԼ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

Յես մի վըրացի, իսկ դու հայ ես մի,
Բայց մենք յերկուսով յեղբայր ենք հիմի.
Յերկուսս ել զավակ մույն հողի, ջրի,
Յեվ մույն բնությամբ և մույն լեռների:

Մեծ կովկասը իր գագաթներով վեհ
Բնածին ձիբֆիդ հասակ է տվել.
Յեվ բնությունն այս փառքամ ու ծաղկուն՝
Գույներ է տվել տանջված քո հոգուն:

Յեվ տառապանքիդ հուզումներն անվերջ
Հյուսել ես հմուտ՝ քո յերկերի մեջ.
Ու ժառանգել ես ամահ մի անուն,
Սերունդից սերունդ դարձրել միս, արյուն:

Բազմաթիվ մարդկանց հույզ ու տենչերին
Միացնում եմ յես բաղձանքները իմ.
Խռնարհվում եմ մեծ գործիչի առաջ,
Կրտսեր յեղբոր պես՝ մեծ յեղբոր առաջ:

Յ Ե Ր Ա Ջ

Տեսա մի որ յես յերազխ
Մի խումբ վրաց լույս աղջիկներ.
Յերդվում եմ յես այդ տեսածիս
Սիրտս այսուր կարո՛տ է դեռ:

Պերն թամարն եր գահին նստած,
Այնքա՛ն քովիչ, այնքա՛ն գերող,
Թիմաթինն եր ձախից կանգնած,
Աչից՝ Նեստանն արեվաշող:

Խումբ աղջիկներ թամարի շուրջ,
Ինչպես լուսնո շուրջըն աստղեր,—
Դառնում էյին: Նըրա՛նք էյին
Կյանքը քովիչ, բաղձանք ու սեր:

Ու մերս յեկավ Ռուսթավելին,
Այն հոգեւոյս յերգիչն գորեղ,
Ակնածանֆով բռնած ձեռին
«Վագրեմավոր»-ն իր հանձարեղ:

Յերկրագեց սեգ քազուհում,
Նրա առաջ ծունր դրեց...
Գահից ժպտաց— և աչքերում
Գռնարաշիթ արցունք փայլեց...

Յեւ թագուհու ժպիտն այդ վառ
Յերազ մի շո'ղն եր արիվի,
Այդ հույզերի ծովն եր խորունկ
Խառնված ծովում արցունքների:

Սրտում մա' ել ուներ մի սեր,
Նման սիրույն բանաստեղծի,
Բայց պիտ զսպեր, բագուհի յեր,
Թեկուզ պաշտեր իր սիրածին:

Ըսվ ասաց մա— «Շնորհակալ եմ,
Անգոր եմ քեզ տալ հատուցում,
Քեզ համձնում եմ ապագային,
Վոր քեզ շնորհեն անմահություն»:

Հետո դարձավ շուրջը կանգնած
Թինաթիմին և Նեստանին,
«Ձե'զ եմ քողմում սերն անարատ
Ու խնդությունն այս աշխարհի...»

Կըտակում եմ— վայելեք սերն
Աֆրանդիլի, Տարիելի.
Վար վրացի հերոսի պես
Նըրանց քո'ռն ել հերոս լինի»:

Հենց ավարտեց խոսքն հմայում,
Կապվեց շփեղ մի ծիածան,
Յեւ ամենն այդ՝ լույսի ծովում
Տեսիլքի պես անեյացավ:

Իսկ յես կանգնած— սրտումս սաքսուն...
Նայում եմ իմ աչքերով մութ,
Յեւ ի՞նչ... Չորս կողմ կանգնած տեսա
Ա'յլ աղջիկներ, ա'յլ ժողովուրդ...

Վաչ Թամար կար արեւածին,
Վաչ Թինաթին,— Վաչ Դարեգան,
Զըտեսա յես մոտն Վաչ Վոֆի
Վրացական գեթ մի նշան...

Յեւ վշտացած յես արքնացա,
Դառն ժպտացի և ասացի,—
«Ա'յս, հավիտյան յես քընեյի,
Այս ամենը— չըտեսնեյի»:

ԳԵՂԵՑԿՈՒՀՈՒՆ

Մանուշակից գողացար նազանքը նրա,
Բուրյան վարդից՝ գույն ու գեղ, ո՛վ գեղեցկուհի,
Յե՛վ վարդի հետ պոկեցիր փուշը նաև սուր,
Վոր իմ սիրտը ծակես դու, հանց մետը մահի:

Վարպես փառաց աստղ յերկնի՝ լո՛ւյս ես տալիս դու,
Իմ Արուսյա՛կ շողշողուն, գիշերում խո՛ւմ,
Քո լուսեղեն ծալիտով կախարդում ես ինձ,
Ո, վարպեսգի կուրացնե՛ս աչքերըս լույսովդ:

Ինչպես սոխակ սիրավառ՝ դայլայլում ես դու,
Ըզմայլիլի յերգով քո հուզում բուրբին.
Ավա՛դ, մերժում ես դու ինձ վարպես ունկընդիր,
Վարպես ստրուկ հեռավոր՝ հմայֆիդ գերին:

Նակայն կգա մի որ այն— մի նո՛ր ժամանակ,
Վոր չի՛ խղճա նաև քեզ, չի՛ գթա յերբեք...
Դու այլ մարդուց կստանաս կսկիծն այն խորունկ,
Վորով սիրտն իմ խոցեցի՛ր այսօր ու յերեկ:

ՄՐՏԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԸ

Լեզի՛ յեմ խառնել արցունքիս հետ յես
Յե՛վ գործածել այն, վորպես մուգ քանա՛...
Խառնել եմ նրան նաև անուշ մեղր,
Ինչպես և քաջալո՛ւ և քունդ, և կրակ...

Ո, քա՛ղցր ե ք-վում այն վումանց համար,
Իսկ վումանց ել՝ վոչ. ո՛վ ե մեղավոր,
Զե՛ք վար սոխակը վարդին ու փշին
Հավասար ե միշտ գովում՝ տարփալոր:

ԻՄ ԽԵՂՃ ԳԼՈՒԽ

Իմ խեղճ գլուխ, քեզ բախտ չի ժպտացել յերբեք,
Ո՛վ իմ քախտոտ քնար, միշտ հնչել ես բեկ-բեկ,
Յեվ չես տեսել սիրտ իմ, դու յերջանիկ մի ժամ,
Ավա՛ղ, իմ սիրուհին—բշտամիս ե դաժամ:

Այ քե ինչու իմ մեջ դժոխքի հուր կա հրկեզ,
Մեհակուք-յան ժամին ասես մեռնում եմ յես,
Մարդկանց հանդիպելիս՝ զսպում արցունքս աղի,
Վոր բշտամիս վշտիս վրա չծիծաղի,
Վոր իմ մասին չասեն— սա բշտառ ե ու հեզ»:

Իմ խեղճ գլուխ, քեզ բախտ չի ժպտացել յերբեք,
Ո՛վ իմ քախտոտ քնար, միշտ հնչել ես բեկ-բեկ,
Յեվ չես տեսել սիրտ իմ, դու յերջանիկ մի ժամ,
Ավա՛ղ, իմ սիրուհին— բշտամիս ե դաժամ:

Վաչ վո՛ք յեղբայրաբար ձեռք չի պարզել դեռ ինձ,
Տանջամբներին ծովում չունեմ ընկերակից,
Վարդին ծոցում ոճ կա ու շարքաքիս մեջ քույն,
Հագա՛ր անեծք քեզ կյանք, հագա՛ր ստեղծություն,
Զե վոր քո մեջ կորան ուղիներս մեկ-մեկ:

Իմ խեղճ գլուխ, քեզ բախտ չի ժպտացել յերբեք.
Ո՛վ իմ քախտոտ քնար, միշտ հնչել ես բեկ-բեկ,
Յեվ չես տեսել սիրտ իմ, դու յերջանիկ մի ժամ,
Ավա՛ղ, իմ սիրուհին— բշտամիս ե դաժամ:

Ել ո՞ւմ ես սպասում, մարիթ հույս իմ վերջին,
Զի փրկի քեզ բախտը քեկուզ հենց հիմա գա,
Մոխրացել եմ հրից, վարպես արեք չնչին,
Ծաղիկ հասակիս մեջ ծեբացել եմ ահա,
Պարզել ե իմ դիմաց մահը նիզակ ու տեգ:

Իմ խեղճ գլուխ, քեզ բախտ չի ժպտացել յերբեք,
Ո՛վ իմ քախտոտ քնար, միշտ հնչել ես բեկ-բեկ,
Յեվ չես տեսել սիրտ իմ, դու յերջանիկ մի ժամ,
Ավա՛ղ, իմ սիրուհին— բշտամիս ե դաժամ:

Անցան հուր տենչերս, չունեմ ուժ ու ավյուն,
Արցունքոտ ծիծաղով ինքս ինձ ծաղր եմ անում,
— Ներիր տեր իմ, ներիր, աղոթում եմ աստծուն,
Հավերժական քուն տուր ինձ իմ գերեզմանում,
Լավ ե քոզ մարդ հանգչի, չե՞ վոր փռչի յե հեք:

Իմ խեղճ գլուխ, քեզ բախտ չի ժպտացել յերբեք,
Ո՛վ իմ քախտոտ քնար, միշտ հնչել ես բեկ-բեկ,
Յեվ չես տեսել սիրտ իմ, դու յերջանիկ մի ժամ,
Ավա՛ղ, իմ սիրուհին— բշտամիս ե դաժամ:

Ս Ե Ր

Յերագելով ու տանջվելով,
Յես սիրում եմ իմ վաղջ հոգով,
Սիրով անվերջ վոգեշնչող,
Մինչ գերեզման հետապնդող:

Ինձ քվում ե, վար չի լինի,
Մեկը նրա նման ելի.
Նա իմ սրտում բոց ե վառել...
Սերն ե տանջում ինձ ֆաղբորեն:

Յերբ այս կյանքում կպապանակեմ,
Հոգնած, տխուր յես կքալածեմ,
Բավական ե, վար յես այնժամ
Պատկերացնեմ միայն նրան:

Ու կցրվի քալսիծն այն՝
Համբա կտա ուրախությամ.
Վառց աստծուն, կգովերգեմ
Իմ անսովոր սերս վսեմ:

Ա Մ Ի Ր Ա Ն¹⁾

Կովկասյան բարձր լեռան
Ամիրանն եր կուռ շղթայված,
Բազեն ու ցիմ գրոհում էյին,—
Նա սիրտ ուներ պատառնված:

Աշխարհումը հուր բերելով,—
Հուր չեք հանգչում նրա սըրտում,
Ասես ինչ վար մեքենայով՝
Սիրտն եր մոբից ամբապնդվում:

Յեվ մա գիտեք վիշտը տանել
Վո՛չ տընճում եր, վո՛չ հառաչում,
Վո՛չ անորեն ուշժի առաջ
Ստրուկի պես գլուխը մկում:

Զարմամբ բերեց մա ամենեին,—
Ջերբը հաղթող հանդիսացավ,

1) Ամիրանը վրացիների համար մույնն ե, ինչ հայերի:
համար Արուստակյանը, կամ հույների համար Պրոմեթեոսը:
Ծանոթ. Խմբ.

Նըրա գործը հերոսական՝
Մի սերունդից-մյուսն անցավ:

Կովկասյան բարձր լեռան
Շղթայակալ Ամիրանը,—
Դա մեր ամբողջ վրաստանն է,
Բազեն ու ցին՝ մեր դուշմանը:

Ժամը կգա և հերոսը
Կըփշրի իր շղթաները,
Ուրախության կփռյանցվեն
Այնքան յերկար տանջանքները:

Գ Ա Ր Ո Ւ Ն

Հնարսի նման զարդարվել է
Չֆնաղագեղ այս գարունը,—
Յեկ արքնացած ժմռան ֆնից՝
Տանում է պերմ բնությունը:

Ինչ ստեղծված է աշխարհում
Թե անլեզու, քե լեզվանի,
Թե շնչավոր և քե անշունչ,—
Այստեղ շֆեղ խմնույժ ունի:

Ամենֆին ել շատ է գրավել
Դարունըն այս— աչքերը վառ,
Յեկ «Մրավալ-ժամիյներ»-ը
Յերգում է աշխուժարար:

Միայն տեսե՛ք իմ գարունը
Դեռ չի յեկել—իջել համդես,
Վողջ ցամաքը քեկուզ ծաղկի
Ու փթթի շուշանի պես:

Գանի վոր դեռ յես տեսնում եմ
Կոկոնում իմ ցանկությունը,

Ի՞նչ ասել ե գարնան գալը
Յեկ բնության հարությունը:

Բայց յերբ փթթի, յերբ կանաչի
Թերթեր բացի, ծաղկազարդվի,
Նրա հոտը բուրումնալից
Զորս դիմ պատի ու տարածվի՝

Այն ժամ միայն, միայն այն ժամ
Գարուն կգա՝ ինձ համար ել.
Յեկ քող մեռնեմ, քե իմ յերգով
Զլռե՛ցնեմ բլրույին ել...

ՄՈՒԿԱՄԲԱԶ

Վոր իմանաս ես իմ սրտի դարդերը,
Դո՛ւ ինձ, չճնաղ, կպարզես վառ սերը:
Յերկնի վրա արևն ե վառ, մերֆե՝ դո՛ւ,
Դո՛ւ սխալմամբ յերկնից իջած լուսատու՛, իմ,
Սիրտդ շափար և բլրույի դու լեզու՛, իմ,
Փուշդ հետ տար... և տո՛ւր ինձ իմ վարդերը,
Վոր իմանաս ես իմ սրտի դարդերը,
Դո՛ւ ինձ, չճնաղ, կպարզես վառ սերը:

Այն սերն ե լավ, վորը հին ե, սփռվող,
Յեկ մշտական մտերմություն պահպանող,
Իսկ նորը միշտ անցողիկ ե ու այրող,
Ջահելն ե լույ մրա միակ փափագող,
Դու հեռու կաց ու պահպանիր քո դարդերը,
Վոր իմանաս ես իմ սրտի դարդերը,
Դո՛ւ ինձ, աղջի, կպարզես վառ սերը:

Ո՞վ կսիրի քեզ ինձ նման, ասա՛, ո՞վ,
Ո՞վ կարող ե աստվածացնել իր յերգով,
Յերբ վոչ յես, քեկուզ լինեմ և քնով,

Միշտ կանգնած ես աչքիս առաջ քո դիմքով,
Թե չֆանա՞ս... կընկնեմ սար ու հանդերը,
Վոր իմանաս ես իմ սրտի դարդերը,
Դու ինձ նորից կպարգևես վառ սերը:

Սիրուդ տվոր, ել ինձանում ի՞նչ մնաց,
Թափառում եմ խուլ մամբեֆով մոլորված,
Խննույֆից զուրկ, ցավի համար եմ ծնված,
Մեր անջատման բողբոս լինի անիծված,
Լավ ե հաշտվեմք... հետ տո՛ւր ինձ իմ վարդերը
Վոր իմանաս ես իմ սրտի դարդերը,
Յերդվում եմ հա՛, կպարգևես վառ սերը...

ՀԱՐՍՏԻՆ-ԱՂՔԱՏԻՑ

Թեկուզ ֆաղցած, քեկուզ ծարավ,
Մերկ ել լինեմ, բայց և այնպես՝
Ձե՛մ փափագի ունեցվածքդ,
Ձե՛մ ցանկանա լինել քեզ պես:

Թեկուզ աշխարհ յեղի իմ դեմ,
Ամեն կողմից փակի դռներ,
Ձե՛մ ցանկանա, վոր ունենամ
Քո ընկերոջ նման ընկեր:

Թեկուզ ատի սեռն իգական,
Թեկուզ ինձնից մա զարհուրի,
Ձե՛յի ուզի, վոր ունենամ
Յես քեզ նըման սեր, սիրուհի:

Տեսնում եմ— հա, այ դու անարգ,—
Քո վողջ մըտքով, ըզգացմունքով,
Վար խարուսիկ սեր ես զընում
Ույծի զոռով ու փողերով:

Յեվ քեզ համար մի անկեղծ սիրտ
Ձի՛ բարախում, չի՛ ել հուզվում,

Վո՛չ, վո՛չ, յերբեք այդ սին բաղդը
Զե՛մ փափագում յես, չե՛մ ուզում:

Պարզեւել ե Տերն ինձ լեզու,
Վոր զոհ գնամ արդարության,
Վոր նընշվածիմ պաշտպան կանգնեմ,
Թեկուզ մեռնեմ ֆարկոծությամբ:

Վոր շատ անգամ լավ որ տեսնեմ,
Շատ անգամ ել տանջվեմ, տըֆնեմ,
Յես քըրտիմֆիս վաստակն ուտեմ
Հարստության աչք չըտնկեմ:

Յեղբայրակից մարդուն լինեմ
Յես ոգնական լավ, վատ որին,
Ուրախանամ, ուրախացնեմ,
Բացն ել ասեմ յես բոլորին:

Թող վոր տանջեն, ինձ հալածեն,
Արդարության համար մեռնեմ,
Զեմ զարմանա, միայն կուգեմ՝
Զարությունը ձեռքով բռնեմ:

Աշխատավոր բռնավորին
Ով գործիք ե դարձնում իրեն՝
Են գործիքով իրենց գործը
Կը խաբլիսեն ու կավերեն:

1903 թ.

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ

Ընկած եր դաշտում մի փար սպիտակ.
Յերբ ձեռքով զարկի՝ յեկավ, բարձրացավ.
Աղջի՛, ա՛յ աղջի, քո սերը կրակ,
Ուր վոր գնացի՝ ինձի հե՛տ յեկավ:

Յերբ ծոցըս դրի ֆարն եդ սպիտակ՝
Կախվեց, ծամրացավ ու ինձի հաղթե՛ց...
Աղջի՛, ա՛յ աղջի, քո սերը կրակ,
Դառնացավ վոնց քույն՝ իմ սիրտը երե՛ց:

Հանեցի ֆարը, դե՛մ շարտեցի,
Գընաց՝ ընկավ եմ հին ֆարե-պատին,
Աղջի՛, ա՛յ աղջի, քո սերը կրակ,
Թողի, զիջեցի յես ուրի՛շ մեկին:

Կըբբեքն անձրևն եդ ֆարն սպիտակ,
Յեկ արցունքն ել սերդ՝ բոց ու կրակված,
Բայց չի՛ փափկացնի անձրևն եդ ֆարը,
Արցունքն ել՝ մարդու խոր սիրտը երված:

1892 թ. դեկտ. 12

ԼՈՒՍԱԲԱՑ

Մըքածմինդամ¹⁾ մտասեն,
Նայում ե լուռ Արուսյակին,
Նա վերեւից լույսն ե սփռել,
Ամսագոհի գերեզմանին:

Լըռել ե խոր մըքածմինդամ
Յեվ լըռում ե խոր ջըրերին՝
Այդ Քուռ գետն ե յերգում նըրան,
Թըշմամասաւս վեհ հըսկային:

Մըքածմինդամ առած գրկում,
Գերեզմանը ավանդական,
Սուրբ Դավթին²⁾ ե մա աղերսում,
Յեվ շիրիմը համանում նըրան:

1) Մթածմինդա— սուրբ լեռ:

2) Սուրբ Դավթ, կամ Հայր Դավթ (Մամադավթի)
պանթեոն Թբիլիսիում, ուր ամփոփված ե Ակակի Մերեթեւու
դէմ:

Մանոթ. խմբ.

Բանաստեղծը հուզումնալից՝
Ու կարոտով շուրջն ե մայում
Յեվ հույզերով խոր ու անբիծ
Իր հայրենիքն ե գովերգում:

— Յերկինգդ ջինջ, հողդ զմբուխտ,
Իմ հայրենի չֆնաղ յերկիր,
Հետ եմ դարձել վորպես պանդուխտ
Յեվ հիվանդ եմ, ինձ բժշկիր:

Շատ ե դժվար ոտարութուն,
Արյուն, արցունք յես քափեցի.
Հոգիս դեպի քեզ եր ձգտում—
Քեզ տեսության շտապեցի:

Յելամ դեմքս վառ ժպիտով
Քո ջերմ արևն ու քո լուսին,
Յեվ աստղերը լույս խըմբերով,
Վողջումեցին ինձ միասին:

Կարոտով լի սիրտըս ծփաց,
Թոքափեցի իմ վըշտերըս,—
Վարդ մանուշակն իմ քառամած,
Նորից ծաղկած—վառ տեսա յես:

Հողդ զմբուխտ, յերկինգդ ջինջ,
Դու, յերկիր իմ վոգեշնչող
Քոնն ե յեղել կյանքն իմ անմիջ
Քեզ գովերգող, վրադ լացող:

Վոչ կենդանուս, վոչ մեռածիս
 Ո, յերկիր իմ, մի մոռանա,
 Յերբ վոր մի որ փրչեմ հոգիս
 Փեշդ փոխի դու ինձ վրա:

Լոկ կըտակըս եմ քեզ աղերսում,
 Վոր հողիդ մեջ դու ինձ պահես,
 Յերկիւնդ քինջ և հողըդ սուրբ
 Հայրենիք իմ չըբնաղ ու վես:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՄԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

1. Ակակի ծերեթելի—Լեվ. Աստուխանի	9
2. Ապելյացիայի գետակը—Թարգմ. Ավ. Իսահակյան	17
3. Մի կենտո—Թարգմ. Վ. Տերյան	19
4. Գաղտնի նամակ—Թարգմ. Վեսպեր	20
5. Գեղջուկի խոստովանանքը—Թարգմ. Մ. Խերանյան	22
6. Աշխատանքի յերգ—Թարգմ. Մ. Կորյուն	24
7. Իմերեթիայի ուրբը—Թարգմ. Վեսպեր	27
8. Անհուգ մարդը—Թարգմ. Մ. Խերանյան	29
9. Վոմանց աղոթքը—Թարգմ. Աղավնի	31
10. Զուհենք ալեկս խելք ու զգացում—Թարգմ. Մ. Խերանյան	33
11. Անհամարձակ սեր—Թարգմ. Ս. Տարնցի	35
12. Սեր—Թարգմ. Ս. Տարնցի	37
13. Իսկ-նանա—Թարգմ. Հ. Պողոսյան	38
14. Սիրտը պոետի—Թարգմ. Ս. Տարնցի	40
15. Նոր ուղի—Թարգմ. Աղավնի	42
16. Հիվանդը—Թարգմ. Գ. Բորյան	44
17. Նոր տարի—Թարգմ. Վեսպեր	46
18. Յերազանք՝ թառի մասին—Թարգմ. Վեսպեր	48
19. Գյուղացու իղձը—Թարգմ. Վեսպեր	50
20. Սիրունուն—Թարգմ. Ս. Տարնցի	52
21. Մոխամբաղ—Թարգմ. Մ. Խերանյան	53
22. Գանի ջահել եյին դեռ—Թարգմ. Մ. Խերանյան	55
23. Գութայիսի—Թարգմ. Ավ. Իսահակյան	57
24. Սրբի պատկերի առաջ—Թարգմ. Ավ. Իսահակյան	59
25. Հիվանդ Գուսանը—Թարգմ. Ավ. Իսահակյան	61
26. Վերացական հայրենասիրություն—Թարգմ. Մ. Կորյուն	63
27. Ինքնակալություն—Թարգմ. Մ. Կորյուն	65
28. Մի լինիք դու սեթհեթոդ—Թարգմ. Մ. Խերանյան	67
29. Կորչի—Թարգմ. Մ. Խերանյան	68

30. Իդէ—թարգմ. Հո. Պողոսյան	70
31. Յես-ինքս—թարգմ. Վեսպեր	73
32. Գարբիէլ Սունդուկյանին—թարգմ. Գ. Սարյան	74
33. Յերազ—թարգմ. Գ. Բոքյան	75
34. Գեղեցկուհուն— թարգմ. Վեսպեր	78
35. Սրտի պատասխան—թարգմ. Վեսպեր	79
36. Իմ խեղճ գլուխ—թարգմ. Մ. Կորյուն	80
37. Սեր—թարգմ. Հո. Պողոսյան	82
38. Ամիւրան—թարգմ. Ս. Ալէյան	83
39. Գարուն—թարգմ. Ս. Ալէյան	85
40. Մուսամբազ—թարգմ. Ս. Ալէյան	87
41. Հարստին—Աղբատից—թարգմ. Ս. Ալէյան	89
42. Ժողովրդական—թարգմ. Վ. Գրիգորյան	91
43. Լուսարաց—թարգմ. Վ. Գրիգորյան	92

Պատ-խմբագիրներ՝

Գ. Ս ա ռ յ ա ն

Ս. Բ ա յ ա ն դ ու Ր

Տեխ. խմբագիր յեւ զեղարվեստական ձեւավորող՝

Ստ. Ա լ թ ու ն յ ա ն

Սրբագրիչ՝

Մ. Ք ու մ ա ն յ ա ն

Գլավիտի լիազոր Զ—1133 Հրատ. 5276.

Պատվեր 451. Տիրած 3000

Հանձնված է արտադրութեան 10/VI—1940 թ.

Ստորագրված է տպագրութեան 16/VI—1940 թ.

Հայպետհրատի տպարան, Յերևան, Լենինի 65

29971

«Ազգային գրադարան»

NL0389711

